

ЉУБО ПАВИЋЕВИЋ, Титоград

ЗЕМЉОРАДЊА У БАЗЕНУ СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА

УВОД

И поред прилично опсежних проучавања у новије вријеме, ми ни до данас немамо довољно поузданих података о историји културе и о еволуцији и гајењу пољопривредног биља у базену Скадарског језера, иако се зна сасвим сигурно да је и у овој, као и у сусједним областима, пољопривреда била вјековима главно и основно занимање њиховог становништва. У погледу састава културног и самониклог биља ова област чини саставни дио једне шире циркуммедитеранске географско-еколошке и културне зоне.

Данас је немогуће разматрати ваљано пољопривредну производњу било којег рејона или области изоловано од такве производње не само сусједних рејона и области него и цијеле земље па и свијета. Све су културне биљке настале, прије или касније, дугим процесима еволуције од својих дивљих самониклих предака у једном од центара њихове првобитне доместикације и диференцијације облика, одакле су се шириле, брже или спорије, док су заузеле данашњи ареал гајења, који практично нема граница у оквиру одговарајућих географско-еколошких прилика и услова производње тих биљака.

Због тога је у једном рејону тешко разлучити оно што је домаће од онога што је странско, иако се у основи сматра домаћим само оно што је природа у том рејону створила, а све оно што је у њега доспјело са стране то није домаће. Међутим, све су биљке које се данас гаје у једном рејону у њему мање или више и одомаћене.

ИСТОРИЈА КУЛТУРЕ

Прве гајене биљке које су доспјеле у базен Скадарскога језера биле су, без сумње: пшеница и јечам, потом, изгледа: боб, лећа, лан, конопља и неке друге, а од вишегодишњих лоза и у сусједном Приморју маслина. Раж, овас и неке врсте поврћа доспјеле су овамо касније; кукуруз, а изгледа и пасуљ средином 16. и кромпир крајем 18. вијека. Неке врсте поврћа почињу се гајити више тек у новије вријеме.

Нове биљке су се брзо шириле. Кукуруз и кромпир постале су, са пшеницом, водеће њивске културе и основ исхране, које су спасавале од глади много становништво тадашње Црне Горе.

Према подацима Г а р а ш а н и н а и с а р., 1967, епоху најранијег формирања људских заједница на територији данашње Црне Горе представља старије камено доба, чија материјална култура пролази кроз почетне фазе развоја. Дуги период каменог доба процјењује се, за сада, на територији Црне Горе готово једино на основу налаза у Црвеној стијени. Према тим налазима изгледа да се у нас још не може у то доба говорити о земљорадњи, већ су се носиоци раног неолита бавили и даље претежно ловом и риболовом. Стога се сматра да рани неолит настаје у нас под утицајем новоформиране неолитске културе средњег Медитерана, али без пресељавања нових људских групација и без прекида у саставу становништва.

У то доба разликују се у нас двије основне културне области — медитеранска и средњобалканска.

Природна геоморфолошка повезаност сјеверног дијела Црне Горе са областима средњег Балкана утицала је на то да се најстарија неолитска култура прошири у тај дио Црне Горе управо из тих балканских области. Она је везана за ширење примитивне земљорадње и почетне фазе развоја сточарства. У то доба формирају се у равницама и долинама ријека медитеранске зоне отворена насеља у којима се почиње развијати земљорадња и сточарство, и поред даљег живљења у пећинама.

Ни за бронзано, као ни касније гвоздено доба, нема довољно поузданих података који одређеније говоре о стању и развоју земљорадње и сточарства у овој зони (иако се у њој током гвозденог доба прилично развијају друштвени и племенски односи), која са осталим сусједним областима улази све више у сферу културног утицаја грчког а касније и римског свијета.

Први нама познати писани помени о привреди на територији данашње Црне Горе односе се на значај сточарства у животу јаког илирског племена Ардијеји из III в. ст. е., које је, изгледа, насељавало област од Неретве до Боке Которске.

Неки подаци о животу Доклеата истичу цијењени доклеатски сир, продаван у Риму, што такође потврђује значај сточарства и у животу тога племена. Према неким недовољно потвр-

Њеним подацима Зета је у то доба била извозник жита. Нађени судови за вино у III и II в. ст. е. у Будви и Гостиљу у Зети, указују да је виноградарство у базену Скадарскога језера и сусједном Приморју у то доба било развијено. Крајеви ланчића за накит из тих налазишта често се завршавају у облику овна, јарца или других животиња, што такође говори о значају сточарства у животу тадашњег становништва, које је у то доба било под јаким утицајем грчке културе.

Почетком нове ере осјећа се на Балкану све већи утицај Рима и његове цивилизације. У то доба су сточарство и биљна производња развијенији и постали су главна занимања домаћег становништва. О тадашњим земљишним односима просуђује се махом посредно, преко опште римске политике у провинцијама. У новоосвојеним областима земља је постајала државна својина — *ager publicus*, која се затим давала у закуп истакнутим појединцима. Иако се земљишни систем Римљана заснивао на стању такозваних *funda* — великих газдинстава, изгледа да је у јужном дијелу Црне Горе мали посјед и даље задржао свој ранији значај. Неки подаци говоре о постојању већих газдинстава у долини Требишњице, у Грбљу и у Петровцу, гдје су нађени остаци тадашњих управних зграда — *villa rustica*. Вриједан је помена и налаз већег броја амфора у Брчелама, што указује и на постојање већег газдинства виноградарског карактера. Међутим, сви ти налази још нијесу довољно проучени.

Почетком IV в. н. е., великом реформом Римскога царства формирана је провинција Превалис са сједиштем у Скадру, чија је основна грана биљне производње била маслинарство.

*
* *

Наши преци, долазећи овамо током 7. вијека и касније, насељавали су напуштене пољопривредне области домородаца везане у античко доба бољим комуникацијама. У новој средини њима су биле непознате многе затечене ствари, међу којима и гајење јужног биља прије свега маслина. Пшеницу су познавали у старој домовини, иако је просо била главна њивска биљка панонских Словена, од средине 5. в., а винову лозу могли су упознати на падинама Фрушке горе и Карпата и поред тога што је у то доба главно словенско пиће била медовина. Због свега тога они су и даље задржали своју стару економику засновану више на сточарству него биљној производњи.

Недовољно познавање средњовековне пољопривреде у Зети и Приморју расвјетлио је у знатној мјери И. Божич 1979. Према овом аутору Млечани су земљиште у освојеним областима сматрали државном својином, а његове држаоце — градске

општине, одређене институције и појединце — као посједнике који су се старали о наплати дажбина и извршавању обавеза њихових обрађивача, при чему су у начелу поштовани наслијеђени односи и права домородаца. Дажбине су износиле десетак од производа са земље — пшенице, јечма, зоби, проса, сочива, лана, вина и уља, или су одређиване одсјеком у новцу. Нека села плаћала су уз то и оброк и соће. Наметнуте дажбине нијесу свима биле једнаке. Варирале су често и знатно, изгледа зависно од плодности и величине обрађиваног земљишта и оданости њихових држаоца према држави, а као по правилу биле су све мање у насељима од Скадра ка Котору. Држаоце су од одређених дажбина и обавеза могле ослободити једино ратне прилике.

Нека насеља око Скадра — Купелник, Калдерон и др. морала су, поред наведених дажбина, снабдијевати Скадарску тврђаву и вином, за које су, ако би се укварило, морали платити двоструки износ. Било је и других обавеза изван пољопривреде.

У Богдашићима помињу се њиве са житом чије се површине мјере количином посијаног сјемена у старима а површине винограда квадранолима. Млечани су од почетка своје владавине бранили извоз пољопривредних производа било куда осим у Млетке, а у околини Улциња, Бара и Котора забрањивали су садњу винограда ради заштите цијене својих вина. Сељаке су приморавали да се баве ратарством ради исхране градског становништва. Ту наредбу, међутим, сељаци нијесу поштовали. Стога су Которани слали своје људе да им сијеку и крче винограде.

Основни извор прихода Паштровића била је земља расута по насељима на падинама брда и засијана житом или засађена лозом, маслинама, смоквама и другим воћем, затим сточарство и рибарство. Приликом продаје земље поштовано је право „ближике“ и „поклона“, које су се институције одржале и до нашега доба.

Грбаљ је у средњем вијеку имао особити значај за пољопривредну производњу, а Зета је током XIV и XV вијека била извозник жита дуж сјеверног приморја и долином Дрима у Србију.

Бојаном су бродови извозили жито за Метрополу, иако услед честих пустошења поља знатно мање него што је то Метропола очекивала. Сељаци су око Скадра, производњом жита, проса, грожђа и вина, подмиривали у мирно вријеме потребе градског и сеоског становништва, а нешто вишкова и извозили, док се на вишим положајима по падинама брда с муком, након пустошења шума, стварало земљиште за гајење маслина. Баштованство је у то доба у приградским насељима мало интересовало локалне господаре. Знатни приходи пријезерских насеља потицали су и од риболова.

Млечани су за вријеме своје владавине више пута покретали питање регулације Бојане и исушења Скадарског језера, али сваки пут без виднијег успјеха (Павићевић Љ., 1981). Додуше, за то су се руководили више политичко-војним него економско-привредним интересима.

За вријеме турске владавине немамо поузданих података који би говорили о стању и унапређењу пољопривреде у овој области. Турска није имала за такав рад ни снаге ни интереса. Није се много бринула за унапређивање било које гране производње па ни пољопривреде.

Систематски, иако скромни, рад на унапређивању пољопривреде у овој области почиње тек јачањем црногорске државне организације, средином XIX вијека а посебно након Берлинског конгреса (1878) и ослобођења градова и околних равница — када ова област најзад постаје интегрални дио Црне Горе. Тек се у вријеме мирнога развоја 1880—1912. у Зети и око Језера обнављају стара насеља и подижу нова, а шикаре и испаше претварају у плодне оранице. Тих година Црна Гора енергично покреће и питање регулације Бојане и исушења Језера, руководиена прије свега ослобађањем околних земљишта од сувишних вода, њиховом култивацијом и претварањем у плодна пољопривредна земљишта. Међутим, сви су ти напори остали на крају без резултата.

Почиње се гајити луцерка и неке врсте поврћа а дају се савјети о набавци бољег сјемена, садница и лозних калемова као и о бољем гајењу биљака и држању стоке. Особита пажња поклања се унапређивању виноградарства, воћарства, рибарства, пчеларства и других ситних грана производње, а на новоослободеној територији спроводи се пописни катастар покретне и непокретне имовине.

У то доба пољопривреда се предаје у школама, а 1875. отвара се и прва Пољопривредна школа у Даниловграду и 1893. друга у Подгорици, које спадају у ред првих школа те врсте на словенском југу. Оне су допринијеле знатно унапређењу пољопривреде у то доба. Након затварања тих школа носиоци унапређења пољопривреде постају, поред управних органа, расадници по нахијама. Шумама се придаје особити значај, чиме се посредно, колико-толико, утиче и на заштиту земљишта од ерозије. Тих година пристиже и нешто више школованих људи који примјењују савремена начела унапређења пољопривреде и подстичу њен даљи развој.

Током балканског и првог свјетског рата пољопривреда је у знатној мјери назадовала. У вријеме између два рата није јој поклањана одговарајућа пажња. Ипак се како тако одржавају стари лозни и воћни расадници, стварају се неколика мања државна имања од бивше имовине династије Петровића, а спроведе се и неке мјере на унапређењу репродукционог материјала,

дијеле се саднице воћака и винове лозе, пољопривредне машине и алат и набављају се повремено приплодна грла продуктивнијих пасмина стоке и донекле штите рибе у Језеру и неким ријекама. Неколико година прије другог свјетског рата отвара се нижа пољопривредна школа и прва пољопривредна научно-истраживачка установа у Тополици код Бара.

И тако заостала пољопривреда је током II свјетског рата готово уништена. Посебно је настрадало сточарство. Стога се након рата морала брзо обнављати и унапређивати. Већ је у прољеће 1945. основана научноистраживачка пољопривредна установа у Титограду и формирано неколико друштвених газдинстава и задруга, које су временом ушле у састав данашњих пољопривредних комбината или су расформиране. Уз то, наставља рад Пољопривредна школа у Бару и отварају се неке нове школе и установе, а одржавају се и бројни пољопривредни течајеви за образовање произвођача. Школа у Бару образује пољопривредне техничаре, а агрономи се школују на одговарајућим факултетима у земљи. Недавно су формиране и савјетодавне службе за унапређивање пољопривреде на индивидуалним газдинствима.

Све је то рађено ради унапређења пољопривреде и њене производње. Примјеном неких мјера и подухвата постигнути су запажени резултати, док је примјеном других било не мало крупних неуспјеха насталих прије свега спровођењем недовољно проучених и промишљених мјера, несистематског рада и честих нецјелиходних брзоплетих организација и реорганизација, а неријетко и неадекватних поступака мотивисаних субјективним гледањима или чак интересима одговарајућих утицајних појединаца у то доба — што се све неминовно морало негативно одражавати на даљи развој ове значајне и основне области људске дјелатности.

Послијератне промјене у привредној и друштвеној структури земље, а посебно у пољопривреди, с једне стране, продор механизације, хемизације и моторизације, а, с друге стране, увођење у производњу високородних сората биља и продуктивних пасмина стоке, уз знатан пораст животног стандарда, стварају повољније друштвено-економске услове за бржи привредни развој ове области, па, разумије се, и за развој њене пољопривреде. Поклања се све већа пажња обнови сточарства и измјени пасминског састава, увођењу нових високородних сората и примјени побољшане агротехнике и зоотехнике.

Друштвена газдинства и удружени земљорадници настоје да буду носиоци техничког напретка и проширене репродукције и да тим истовремено доприносе мијењању друштвених односа на селу. Покушавају да се оријентишу на специјализовану производњу, посебно: поврћа, воћа, меса, млијека, јаја, рибе, сокова, пића и других производа, чиме би постали носиоци производње и промета тих грана производње. Структура инвести-

ција мијења се у корист набавке одговарајуће опреме, држања приплодних грла и производње млијека, садница, калемова и сјемена.

У таквом процесу развоја пољопривредне производње у базену Скадарског језера и читаве Црне Горе, све више расте интересовање за резултате научно-истраживачког рада, који се са мање или више успјеха могу пружити готово свим основним гранама те производње. Такво стање ове гране производње, иако праћено низом пропуста и неуспјеха, ипак, представља солидну основу за њено разумно унапређење.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Географске и агроеколошке прилике у основи одређују и утичу готово пресудно на развој и унапређивање било које гране биљне производње. То су, за базен Скадарског језера, у основи, прије свега, плодни алувијални слојеви земљишта на сразмјерно знатном приобалном појасу Језера, у Љешкопољском лугу и Бјелопавлићкој равници; плитка скелетна земљишта у вишем оцједном дијелу Зетске равнице, делувијални наноси њеним ободом и доминантно плитка, еродирана, растурена по странама земљишта типа црвеница, флишних земљишта и, на вишим положајима, црница; затим благо поднебље измијењене јадранске климе са обиљем сунчане енергије, довољно неравномјерних падавина и богата хидрографија.

Овакве природне прилике одређују одговарајућу спонтану вегетацију са доминантним учешћем ксерофитног биља на ширем подручју и мезофитног на неким влажним стаништима дуж обала Језера и у Бјелопавлићима. У погледу културног биља погодују особито гајењу винове лозе, неких врста воћа, жита, луцерке и поврћа.

Вегетација овдје траје готово осам мјесеци — управо од половине марта до краја октобра. Сума топлотних степени износи за то вријеме близу 5.000 °С, а средња годишња температура је око 15,5 °С. Љета су сунчана и топла, неријетко жарка а зиме благе и кишовите. Годишње пада око 2.000 mm воденог талога. Снијег и мразеви су ријетки, вјетрови јаки, сјеверни, суви и хладни, облачност ријетка, а љетње жеге неријетко изазивају веома ниску релативну влажност ваздуха.

Овакво поднебље, с обиљем сунчане енергије и сразмјерно богато водом, чини ову област зоном гајења квалитетног биља. У њој се на неким положајима могу добијати и по два рода годишње биљака кратке вегетације. Ти чиниоци у основи одређују и структуру биљне производње.

Земљишта су веома хетерогена не само по својој генези него и по агропедолошким особинама и пољопривредно-мелиоративним проблемима. Преовлађују млада и генетски неразвијена зем-

љишта, настала доминантним утицајем природних педогенетских фактора и чинилаца деструкције, а једва примјетно дејством разумнога рада и свјесног залагања за њихову поправку и стабилност.

Природна вегетација је такође хетерогена. Према Philipson по Черњавском (1931), некада је шума била доминантна биљна заједница ове области, која је остала сачувана до велике Егејске цивилизације. Касније су честим миграцијама и промјенама господара, шуме страдале. Посебно су их сатирали Млечани и Турци.

Није тешко процијенити колико је нестанак шума утицао негативно не само на стање и особине земљишта него и на низ појава и услова живота на њима. Измијењен је донекле распоред киша, задржавање талога и влажности, а посебно је појачано дејство вјетрова и екстремних љетњих суша. Плахе воде су на стрмим положајима брзо спирале не само земљишни слој, него и трошно камење, које је затрпавало корита ријека и долине па и саме равнице. Посебно су наноси Дрима засипали корито Бојане, услед чега је порастао ниво језера и поплављене знатне површине околног земљишта. Карактеристично самоникло биље на оцједним положајима, према С. Вукашиновићу и Р. Опачићу (1949) је — пиревина, бјелух, дивљи звездан, дивље дјетелине; на влажним — хидрофилно биље и зубача, а мјестимично — поточница и љутић; на мочварним и барским — *nupharietum*, *phragmitetum*, *scirpus lacustris*, разни *careksi*, *juncusi*, *ranunculusi* и трапа *patans*, а од шумског дрвећа — на забареним теренима — врба, на влажним — јова и на сувим у равницама — јасен, бријест, храст, јова и кошћела и од грмља — драча, конопљика, глог, трн, шпарога, купина, *inula viscosa* и по околним нижим кречњачким теренима — ловор, конопљика, шипак, драча, зеленика, чесмин, пелин и друго. Према Н. Павићевићу (1958) зону црвеница карактеришу — црни јасен, македонски храст, макљен, кошћела, драча, негњил, свиб, дријен, нар, смрдљика и приземна флора — *Salvia officinalis* и *Andropogon ischaemum*, *Ruscus aculeatus*, *Helichrysum italicum*, *Saturea montana* и друге. На оцједним положајима и сиромашним кречним земљиштима међу свима преовлађује *Andropogon* као изразито ксерофитна биљка. Шума грабића и храста медунца (*Carpinetum orientalis*) је климатогена шума нашега крша, па природно и ове области.

Разумије се, природна вегетација расте претежно на каменим, плитким, сиромашним и хидрогеним земљиштима, док су она погодна за обраду до недавно биле оранице, од којих је данас знатан дио запуштен и препуштен самоливабењу.

СТРУКТУРА САВРЕМЕНЕ БИЉНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Послијератна настојања да се савременом рејонизацијом биљна производња ове области оријентише на производњу поврћа и биљака за исхрану стоке, на рачун стрних жита, а затим грожђа и раног воћа — данас је пријатна стварност. Од осталих култура једино се, с правом, и даље одржао кукуруз. Оваква структура биљне производње преовлађује у готово цијелој ближој и даљој околини Језера — поврће и кукуруз на индивидуалним, а грожђе и воће више на друштвеним газдинствима.

Поврће гаји већина индивидуалних домаћинстава. Преовлађују парадајз, бостан и паприке, а затим краставци, салате, боранија, пасуљ, лук и купус. Из године у годину уводе се и гаје нове високородне и квалитетне сорте посебно парадајза, бостана и паприка, уз примјену побољшане агротехнике и наводњавања. Изузетно повољне географско-еколошке прилике користе се све више и за производњу сјемена односно расада гајених биљака.

Повољни природни услови ове у понечему хетерогене али у цјелини довољно хомогене и својеврсне географско-еколошке области, уз претходно уређење простора и привођење у културно стање пољопривредних земљишта, обезбиједиће разумном организацијом и технологијом производње довољне количине квалитетног поврћа безмало током читаве године, и не само за локалне потребе, него и у непосредном залеђу јужног приморја већ добро повезаног комуникацијама и за туризам. Одребене количине већ се повремено извозе и у неке друге крајеве и потрошачке центре. Те могућности не смију се занемаривати у даљим нашим настојањима на унапређивању домаће пољопривреде и туризма.

Кукуруз и даље остаје овдје као веома значајна култура. Иако претежно служи за људску исхрану, преовлађују неки касни хибриди за исхрану стоке, од којих неки рађају и до близу 100 тс/ха. Таква производња уз разуман рад на даље унапређење ове значајне биљке указује и на нове могућности повећања производње хране, што је особито значајно у вријеме толико истицаних потреба и страха од недовољне исхране становништва у односима несразмјерних нарастања људске популације и могућности исхране те популације.

У гајењу винове лозе преовлађују реномиране домаће сорте за црна вина и ракију врхунског квалитета: вранац и кратошија — у Црмници и у околини Титограда и кратошија у осталим виногорјима, а од стоних: краљица винограда, кардинал, розаклија и неке друге за локално тржиште и извоз.

Готово је цијела ова област веома повољна и за гајење воћа: смокава, нара, вишања, трешања, бресака и другог коштичавог, јабучастиг и јагодастиг воћа. Све су то овдје старе културе осим брескве, која у послератном периоду доживљава овдје прави

процвет и стиче високу цијену особито у ближој околини Титограда. Доспијева рано и доброг је квалитета. Стога јој је овдје данас један од значајних перспективних центара интензивне производње.

Основне могућности даљег унапређивања биљне производње у овој области упућују, прије свега, на потребу систематског уређења простора, комплексне хидротехничке и агротехничке мелиорације, поправке земљишта и њиховог привођења у културно стање.

Посебне могућности интензивне производње пружају дубока мочварна алувијална земљишта, поред и у самом Језеру, затим земљишта поред Бојане и алувијално-делувијална на ширем подручју, смеће лесивирана дубока земљишта Љешкопољског и Косовог луга, Спешког поља и неких других микро рејона. Њиховим хидромелиорацијама добиће се знатне и веома плодне пољопривредне површине. Разумије се, та земљишта неће бити могуће једино тим мјерама трајно одржавати и обезбеђивати у њима повољно хидро-термичко стање и нормалне биофизичке процесе. Биће их потребно након отклањања узрока данашњег стања, чувати од утицаја спољних и горњих вода, што такође захтијева примјену опсежних мјера, међу којима се истичу пошумљавање и затрављивање уз допунске, техничке и хидротехничке радове.

Плитка равна земљишта на шљунку и каменита по околним странама треба штитити од ерозије и денудације, забраном обраде и подстицањем развоја одговарајућег вегетацијског покривача.

Пошто савремено коришћење земљишта за интензивну производњу и његово одржавање све више прелази у сферу нашег непосредног утицаја, то за биљну производњу треба користити плодне површине, а неплодне или мање плодне за изградњу насеља и техничких и других објеката или за подизање и одржавање одговарајућег вегетацијског покривача и за уређење животног простора. Стечена искуства у томе пружају нам одређену помоћ, а домаће одговарајуће институције и стручне службе спремне су да обезбиједу ваљано сјеме и саднице и укажу на примјену одговарајуће савремене фитотехнике и агротехнике.

Иако нам је немогуће овом приликом дубље улазити у разматрање тако крупних питања као што су системи мелиорација, облагорађивања и привођења у културно стање поменутих земљишта, ипак морамо истаћи да она траже нашу непрекидну пажњу. Она ће у догледно вријеме представљати солидан предуслов бољег живота ове области па и читаве Црне Горе. Њихова оспособљеност за интензивну производњу доприносиће развоју и неких других грана привреде — туризма, индустрије, саобраћаја, урбанизма, трговине и др. Тиме ће се створити одговарајући предуслови за обнову старих „око Језера нанизаних градова и села“ и подизање нових, чиме ће, без сумње, оживјети

стара културно-историјска средишта — што ће све заједно чинити трајну основу развоја новог популационог и културног центра у овој нашој средишњој области на средокраћу између мора на западу и високих планина на истоку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Божић, И.: Немирно поморје XV вијека — Београд, 1979.
2. Черњавски, П.: Резултати анализе полена у муљу Скадарског језера, Гласник Скопског научног друштва, Скопје, 1931.
3. Гарашанин, М. и сар.: Историја Црне Горе, I књига, Титоград, 1967.
4. Павићевић, Н.: Црвенице Црне Горе и Херцеговине, Архив за пољопривредне науке, св. 32, Београд, 1958.
5. Павићевић, Љ.: Предлог неких мјера за поправку и одржавање земљишта Зетске равнице, Пољопривреда и шумарство, бр. 3, Титоград, 1967.
6. Павићевић, Љ.: Кратак осврт на значајније ратарско биље у Црној Гори, Пољопривреда и шумарство, бр. 3, Титоград, 1977.
7. Павићевић, Љ.: О неким питањима регулације Бојане и исушења Скадарског језера, Пољопривреда и шумарство, бр. 2, Титоград, 1981.
8. Вукашиновић, С. и Опачић, Р.: Доњозетска и цеклинска касета, Београд, 1949. — Ручкопис.

Ljubo PAVIĆEVIĆ

L'AGRICULTURE DANS LE BASSIN DU LAC DE SKADAR

Résumé

Dans le présent travail on traite sommairement l'évolution de l'agriculture dans le Bassin du Lac de Skadar, depuis les premières phases de cette activité humaine à l'époque de l'âge de pierre. Dès le début de la nouvelle ère, l'influence de Rome et de sa civilisation se fait sentir dans cette région. L'élevage était alors, mais aussi pour longtemps, la principale occupation des habitants.

Nos ancêtres, venant dans cette région, ont gardé l'ancienne économie, basée plutôt sur l'élevage que sur la production végétale. La Vénise a exploité brutalement les terres occupées, et les Turcs ont négligé la production agricole.

L'état du Monténégro a fait des efforts pour promouvoir l'agriculture. Ces efforts sont poursuivis entre les deux guerres mondiales et surtout après la libération.

Les principales productions agricoles actuelles dans cette région sont les légumes, le maïs, quelques espèces des fruits, la viticulture et les plantes fourragères. La production intensive demande un ménagement préalable de l'espace et l'amélioration des terres de cette région.

